

Олекса ГОРБАЧ

АРГО ЧЕРНІГІВСЬКИХ ПРОШАКІВ І ЛІРНИКІВ

Проф. Д-рові Ярославіві РУДНИЦЬКОМУ

Російський етнограф Павло Тиханов, що збирав арготичну лексику прошаків Брянщини¹, записав у 1890-х рр. у Чернігові з нагоди церковного свята (Перенесення мощів св. Феодосія зі Спасопреображенського собору в Борисоглібський) прощацько-лірницькі арготизми кількох сіл тодішньої Чернігівської губернії й опублікував цей матеріал як додаток до записаного ним же пісенного репертуару й порівняльно-етнографічного, нині застарілого, нарису про арго². Вміщений у важкодоступному виданні цей арготичний словничок став знаним головно завдяки передрукові близько 215 чернігівських прощацьких арготизмів у розвідці Є. Романова³ та в статті В. Стратена⁴ (понад 10 арготизмів). В цілому його український матеріал аналізований не був.

П. Тиханов називає: 188 арготизмів, що їх подав йому *любок* (прошак) Єфим Штудун зі с. Киїнка (7 км на південний схід від Чернігова), 60

¹ Тиханов П. Н. Брянские старцы, тайный язык нищих: Этнологический очерк.— Брянск, 1895 — Відбиток з журн.: Брянский вестник за 1895 р. (близько 145 арготизмів; 110 арготизмів передрукував звідти Є. Романов), (Романов Е. Р. Катрушницький лемезень, условный язык дрибинских шаповалов // Сборник Отделения русского языка и словесности (далі — ОРЯС).— СПб., 1901.— Т. 71, вып. 3): бл. 160 брянських прощацьких арготизмів з с. Голяжя, записаних від сліпця Карпа Перфільєва, подає П. Тиханов у розвідці про чернігівських старців (Тиханов П. Черниговские старцы (псалки и криптоглоссон) // Труды Черниговской архивной комиссии за 1899—1900 гг.— Чернигов, [1901].— Вып 2).

² Тиханов П. Н. Черниговские старцы... С. 65—15, в тому: "псалки" (пісенний репертуар), с. 65—6, "тайный язык Киенский", с. 87—90, "Карховский язык", с. 90—91, "Почепской", с. 91—93, "Гомельский" (47 арготизмів, записаних від прошака Дениса Юркевича з Гомельського повіту), с. 93—94, "Брянский" (160 арготизмів, записаних від сліпця-прошака К. Перфільєва з с. Голяжя Брянського повіту), с. 94—97, "Жиздринский" (близько 115 арготизмів жиздринських мандрівних кравців, поданих брянським купцем Д. Сенічевим), с. 97—99, "Пластинский" (близько 175 арготизмів шерстобитів с. Чемодановки Городищенського повіту Пензенської губернії), с. 99—102, "Русский словоуказатель" (до названих словничків), с. 102—110, про арго й деякі праці про нього, с. 110—158.

³ Романов Е. Р. Катрушницький лемезень..., де подано з новими доповненнями збірки з 1887 р. (734 арготизми, надрукованої як: Катрушницький лемезень // Живая старина (Москва).— 1890.— Т. 1, арго капелюшників м. Дрибіна, нині Могильовської області та передрукованих бл. 730 арготизмів могильовських прошаків зі статті: Любецкий лемент // Этнографическое обозрение (Москва).— 1891.— Т. 2.

⁴ Стратен В. В. Арго и арготизмы // Труды Комиссии по русскому языку.— Л., 1931.— Т. 1.— С. 111—147 (про арго в Росії й Україні, зокрема одеське школярське).

арготизмів, що їх подав селянин *любо́* Пилип Гаврилов Колесник зі с. Кархівки (24 км на захід від Чернігова)⁵ і 119 арготизмів записаних від сліпого кобзаря Семена Вітюкова зі с. Романівки під Почепом (нині Брянської області) — разом понад 190 арготичних лексем, що їх у дальшому розглянемо.

Зі своїм арго інформатори не крилися; про їх цехову організацію П. Тиханов ближче не говорить; тому що грати на лірі в місті було заборонено, сліпці співали без акомпаніаменту ліри; осліплі в дитинстві, переймали репертуар усно, передумовою ж прийняття до цехового братства прошаків було знання *псалок* (побожних пісень) і світських пісень (с. 65—66). Про мовнодіалектні різниці чи особливості граматичної канви арготизмів П. Тиханов не говорить, а його російський правопис запису не раз не бере до уваги навіть найголовніших розходжень поміж підчернігівськими селами Київкою (далі — К) й Кархівкою (Кр) та підпочепською Романівкою (П), не кажучи вже про білоруську Гомельщину (Г) чи російську Брянщину (Б)*. Різницю до мови, мабуть, брянців називали його інформатори так: “у вас говорять тяжко, а у нас низко” (с. 85). Зберігаючи авторів рос. правопис арготизмів, на українську мову перекладаємо лиш його пояснювання значень слів.

Часті в давніших арго — лірницькому та в школярсько-пастуших⁶, у білоруських⁷, російських⁸, в польському крамарів⁹ та в пастуших сербохорватських чи ремісничих македонсько-болгарських¹⁰ — засекречувальні приставки склади (бі-, ку-, кри-) тут заступлені вбого: **бикур** П, **баштур(а)** К “палиця” (пор. лірн. **біштур**, -ра “тс, патик”: **кобтур**), **бурмэль** “ячмін” К (лірн. **бурвінь**, -рбіль “тс”, -рвінь “овес”), **кугра** “ліра” КП, “бандура” К (лірн. **куграти/кургати** “грати”, **кугра/кургра** “ліра”, **куграчка** “скрипка”, **куграчник** “лірник, скрипник”), **купраздник** “свято” К (пор. **празник** “храмове свято”), **кургани** К, **кугане** П “цигани” (лірн. **куган** “циган”).

Подібна справа з засекречувальними суфіксами (-імний, -імира): **білімий** “білий” П, **желтімий** “жовтий”, **краснімий** “червоний” П (пор. лірн. **близімно**, **босівний**, **гиркимний**, **красімний**, **новівний**, **солудкемне**); **вохымер** К, **вохтерем** П, **лахтымирь** Кр “вісім”, **лахтымерный** “двогрівенник” К (лірн. **вохкімира/отімера/вітімара** “8”), **сентырь** К, **сэтырь**

⁵ Історія міст і сіл УРСР. Чернігівська область.— К., 1972.— С. 67, 705, 709.

* Пор.: К: дэчцить/удиккнй, дельга, ботэнь, клэво, хвэдня, сэпьяга, кулыга/ -ьга: Кр: мбзкатэнь, хвэдэнь, сэпьяга, кулыга, П: ботэнь, хвэзэнь, сепьяга, кулыга; Г: ботэнь, дельга, клэвый, удякэть, тройть: Б: дякэть, ёный, трепёлый, клэвый, тробить, хвэзэнь.

⁶ Горбач О. Арго українських лірників // Наукові записки УВУ.— Мюнхен, 1957.— Ч. 1.— С. 5—42, зокрема с. 15; його ж. Арго слобожанських сліпців (“невлів”) // Там же.— Мюнхен, 1971.— Т. 7.— С. 136—148.

⁷ Сцепуро Ф. Русско-нищенский словарь, составленный из разговора нищих Слуцкого уезда Минской губ. местечка Семежова // Записки АН.— СПб., 1881.— Т. 37.— С. 188—197 та: Сборник ОРЯС.— Пб., 1916.— Т. 21.— С. 23—32, теж див. посилання 3.

⁸ Пор. літературу в статті: Горбач О. Арго слобожанських сліпців...— С. 139—140.

⁹ Budziszewska W. Żargon ochweśnicki // Łódzkie towarzystwo naukowe.— Łódź, 1957.— Wysz. 1, N 26.

¹⁰ Jagić V. Die Geheimsprachen bei den Slaven. Bd. 1 // Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse.— Wien, 1896.— Bd. 133, там і раниша література; Trojanovič S. Prilog tajnim jezicima // Južnoslovenski filolog.— Beograd, 1925—1926.— Т. 5.— С. 222—226.

Кр, сянжа П "сім" (лірн. сімтіна/сѣмптіна "7"), дѣвар Кр, дѣвенть П "дѣв'ять" (лірн. дѣвера/ -вора "9").

Вже в наведених прикладах засекречувальні афікси виступають у сполучі з одночасним перекручуванням назвуку чи визвуку слова. Саме група свідомих деформацій виразу заступлена численніше: **шабѣта** "сумка" П (пор. могильов. прощацьк. **шабѣтка** "тс", дрибін. -шаповаль. "каллитка", укр. -степове **сапѣт(а)** "корзина з вухами", що з осман. **seret** "кошик"), **шалабѣль**, -злі "волоцюга, -и, босяк, -и К (пор. шалалут "гонивітер"), **бѣлебень** "недотепа", **шілостыня** "милостиня" П, **шмед** "дід" К (невл. **шкред** "старик"), **шмурак** "дураки" К (лірн. **шмурак** "дурень"), **шуст** "місто" П, **шустар** "базар" (лірн. **шусто** "місто"), **ханыть** "ходити" К (лірн. **ханджувати** "походжати", **ханджолѣти** "виводити гагілок", невл. **ханжувати** "побиратися" — від: **ходіти**, **походжати** — з інфіксом -н-); **бѣрмут** "кожух" К (невл. **бармус**/ -мат "тс" -півд.-укр. **бурнус** "накидка", що з осман.-араб. **burgus** "арабський плащ"), **батужиться** "вінчатися" К (лірн. **забатужити** "зав'язати", -тись "повіситися", **батужник** "мотузка" — із контамінації: **батіг** і **мотуз**, -тужка), **баштый**, -тѣй К, -тѣнь П "батько" (лірн. **батій** "тс", **бахтій** "тесть"), **бѣтень** П, -тѣнь К "борщ" (лірн. **бѣтень**, невл. **болтень** "тс", лірн. **ботняк** "буряк" — до: **ботвіна** "бурякове листя", дитяче наддн. **боцьо** "борщ"), **бѣцать** "pedere" К (пор. одеськ. арг. **басить** "тс", півд.-зах. **буц** "грубіян, недотепа"), **вихрѣ**, "сіно" ККр, **вихратник** "хліб" Кр (лірн. **віхрѣ**/**вахрѣ** "сіно" — до: **віхоть**, **повіхрити** "помервити, покудйовчити"), **гаврідышник** "язик" П (невл. **говредати** "говорити", лірн. **авридити** "брехати"), **гайдамака** "гадюка" П (хоч можливе тут і метафорне переосмислення: **гайдамака** "розбишака"), **головѣзда** Кр, **гламота** П "голова" (лірн. **гладѣ**/(**г**)**лавдѣ** "тс": церк.-слов. **глава** "тс"), **двиня** К, **двеня** КрП "два", **двиня дѣкон** "20" К, **дѣкан** и **двеня** "12" Кр (лірн. **двіна**/**двеня** "2", пор. наддністр. **двійня**/**двійнячки** "2-ріжкові вили", невл. **дветных** "2 коп."), **закарбаль**, -бѣль "сумка" К (лірн. **захарбѣля**/ -бѣник "тс", -рбѣт "клунок" — пор. давн. польськ. **zachar(i)a** "харчі", що почерез румун. **zahareá** "тс" з осман.-араб. **zahire** "тс"), **зекрѣ** ККр, **якрѣ** П "вікно", **зѣкра** "вікна" Кр (невл. **зікрѣ** "тс", лірн. **зікрѣ** "тс; око", -ра "очі"; пор. і одеськ. арг. **зѣкати**/ **зѣцать** "поглядати" до: **зіркати**? чи калька з нім. арг. **Schmiere stehen** "сторожити", **Schmiere** "варта, вартовий", що з гебр., а нім. **Schmiere** дослівно "масть, мазь", в циган. **dzet** "товщ, масло", з чого львів. арг. **зекс!** "увага! поліціант, ключник!", з чого сх.-укр. "перекладене" арг. **шестая!** "тс" як ніби нім.-ід. **sechs** "6"; з ци. **dzet** білор. арг. 1786 р. **тсекун** "масло"), **ієквѣть** "йти, ходити" К, **іхнѣть**, -ѣют "йти, ідуть" П, **поієквѣем** "підемо" К, **якнаѣ труктѣй** "йде доц" К (до укр. **їхати** й гебр. **rānāh** чи новогр. **ріјѣно**, **вјѣно** "відходжу", пор. лірн. **по-**, **пнѣти** "йти, піти", львів. арг. **кнѣяти** "йти", арг. одеськ. **канѣть** "тікати"), **калѣгород** "місто" ККр (рос. місцева назва **Калѣга**), **калѣйка** "клуня" Кр (лірн. **кулѣйка** "стодола", **кулѣйник** "хлів" — до укр. **клуня**), **коноцѣты** "коноплі" П (лірн. **конопалки** "тс" — до укр. **коноплі**), **кутѣга** "комірка" Кр (лірн. **кутѣга** "комора", могильов. прощацьк. **кутѣха** "комірка", -тѣха "шпихлір" до укр. **кут** чи рос. **кутѣзка** "тюрма"), **лобзѣ** "коза" К (могильов.-прощацьк. **лыбза** "тс", **лобзѣн** "цап" чи й лірн. **лопстѣрити** "пасити"), **лопух** "чоботи" П, **лопѣзка** "лико" П (лірн. **лопѣх**/**опук**, **обоки** "чобіт, чоботи, лопухар/опукар "швець", брян. пращацьк. **ліпус** "лапті", могильов. прощацьк. **ліпѣзка**

“лико” — до *лапоть/ личак*), *манатка* “сорочка” К (невл. “тс” — до півд.-укр. *манійжка* “тс, передок сорочки”, пор. і львів. арг. *манатки/манелі* “речі, лахи”), *непотребішно* П, *непотрєбіше* К “непотрібно”, *самограй* “самовар” К, *самогр’їй* “тс; чай” П, *сэл’їжнйк* “оселедець” К, *снєпло* “тепло” К (лірн. *снѳвно* “парно, гаряче”, *снѳпка* “весна”, -пко “літо”), *совязка* “гречка” К, *совазны крухты* К, *связковыя крухты* П “гречані крупи” (пор. лірн. *сυχэчка/суячка/севячка* “гречка” — до укр. *грэчка*), *тјэбйть/тэбйть* “соіге” (пор. знане обценне дієслово), *трєпелюк* “парубок” К, *трєпеліца* “молодиця” К (лірн. *трєпелій* “молодий, добрий” — до укр. *дебелій*; лірн. *трєпелюк/терпелюк* “парубок”, *терпеліца* “молодиця”, невл. *трєпель* “хлопець”, *тринелый* “молодий”), *хворт* “двір” Кр (лірн. *хвїрт* “тс”, невл. *вихѳр* “тс”, лірн. *фїрта* “двері, двір, подвір’я”, *похвїртя* “подвір’я” — до укр. *хвїртка*), *царнйк* “цар” Кр, *-нйца* “цариця” (пор. білор. слуцьк. прошацьк. *цырїзнйк*, *-нйца* “тс”), *църа* “земля” — до *цар*, *-рйця* чи й до рум. *цáгă* “країна?”), *цєсѳ* “пшоно” К (лірн. *цєсѳ* “тс; просо” — до укр. *прѳсо*), *шандѳл*, *-далы* Кр, *шандалы* П “постіл, -толи, лапті” (могильов. прошацьк. *шандалы* “лапті” — до *сандал*, *-али* чи й *перекручене* укр. *постолой?*).

Основний засіб новітніх арго й сленгу — “відепітетні” утворення й метафорні переосмислення — заступлений тут рідко: *б’флўга* “картопля” К, *курляный б’флўжнйк* “картопляний суп” К, дослівно “варений картопляник” (лірн. *білѳга* “редька”, гомельськ. прошацьк. *бялўга* “картопля”), *вйслѳк* П, *вйсла* К “яблуко”, *вйслютá* “солома” К, *вйслѳга* “сіно” Кр (лірн. *вйслѳко/вес* “яблуко”, *вйслѳга/ми-/веслѳя* “солома”, невл. *вйслѳка* “яблуко”, *-ючка* “груша”, — себто: “те, що висить”), *гєргутка* К, *дєрбутка* Кр “гуска”, *гєргуты* “гуси” К (лірн. *гарбўт*, *арбўтка*, *гарбатка* “гуска”, *гарбат*, “гусак”, *гарбаты* “гус(ен)я”, *ѳбрутєнь* “голуб” — до укр. *гєлгѳтáти* чи й до рум. *агїрát* “крилатий?”), *кѳвтур* “горщок” Кр (лірн. *кѳвтўр* “тс”, *-ўрнйця* “кувшин” — до укр. *кѳвтнути*, новогр. *хўтра* “горщик, каструля” чи й *циган. кѳсуk, кїсі* “горщик?”), *корáбка* КП, *ка-* Кр “ложка” (лірн. *карáбля/ -бєлька* “тс”, невл. *карабка* “чарка” — до укр. *корабєль* чи *коряк?*), *кѳтэнь* “віз” К (лірн. *кѳтинь* “тс; санки”, *кѳтіло* “колесо”, *кѳтнйця* “возівня” — до укр. *кѳтитися*, себто “те, що котить-ся”), *крутѳнка* “мотузка” П (могилів. прошацьк. *крутѳнка* “волока лаптя” — “те, що скручують”), *лопўха* “капуста” К (лірн. *лопўха/ ле-* “тс” — до *лопўх* “*Arctium lappa*” — за широким листям), *мѳзкатэнь*, *-тнй* “зуб, -и” Кр (лірн. *мѳскутнй* “зуби”, *лѳскѳтнй* “горіхи” — до укр. *лѳскати/лўскати*, *ѳбутѳк*, *-тки* “чобіт, -боти” К (невл. *ѳбумнй* “чоботи” — до укр. *ѳбу(ва)ти*), *ползўн* “рак” Кр (могильов. прошацьк. *повзўн* “червак” — до: *повзтїй*), *сїзька*, *сїзи*, *сїзєны* “воша, воші” К (лірн. *сїза/цїза*, *дрийбін*. шапов. *стишь* “тс” — до: *сїзій?*), *слыхтѳ* Кр, *слыхшэт*, *-шэткй* К, *слыхтѳмкй* П “вухо, вуха” (лірн. *слихтѳ* “вухо”, *слїхтйти* “слухати, чути” — до укр. *слихáти*, *слих*), *сйя* “свято” П, *сймка* “кімната” Кр (лірн. *сйний* “гарний”, *сйякѳ* “сонце; світло”, *сйянка* “свічка”, *сйяннйк* “місяць”, *сйянно* “погідно”, *сйянитися* “світитися”, *сйяно* “свято”, *сйяний* “святий” — до укр. *сйяти*, — значення ж “кімната” виникло *почерез* “близьковзвучне” — *світліця*), *хѳдня* ККр, *хѳдыла* П “нога” (лірн. *хѳдня*, *хѳдўха*, невл. *хвйдерка* “тс” — до укр. *хѳдїти*), *чўбыть/якѳрыть* “соіге” К, *шкуч’єть* “foetere” К (перекручене — *смердїти* й арг. *скупáться* “богатися” П?); *сйнекѳѳхй*: *мйкїта* “замок” П (до імени *Мйкїта*, але

пор. польськ. охвесн. *k'itufka* “колодка”, *k'it* “ключ” з новогр. *κλδί* “тс”), *мишка* “ведмідь” П (дрибін. шап. *мармісь*, польськ. *miś* “тс” й укр. *Мішко*, *Михайло*), *серг'їй* “кнут” П (як і укр. *сергій* “нагайка”, Грінченко, *Словарь*, як і інтермедійне *серг'їй* “тс”, натякає на укр. *сириця* “рід шкіри”)¹¹.

Де кілька арготизмів — це позичення з говірок головно південного заходу України; їх занесли звідти хоч подільські лірники, хоч лемківські мандрівні крамарі, горшколати й камтрувальники:

закаплонішчик “замок” К (лірн. *за-капчити* / *-кап(л)онити* “замкнути”, **капошник** “ключ”, **закаплонник** “тс; замок”, **-онниця** “колодка, клямка”, **матлоха**, “колодка”, **закатлоха**, **-катлонка**, **-каплонниця** “скриня, сундук” — до закарп.-лемк. *за-капчати* “за-щепити”, угор. *karcsolni* “зчіплювати” з рум. *în-corsea* “тс”), **керманш** “ярмарок” К (невл. *жирманш* “базар” з наддністр. *кірманш* “торг у храмове свято”, що з польськ. *kiermasz*, нім. *Kirchmesse* “храмове свято”), **лоб'єз** “хлопець” К, **лобуз** “тс, парубок” П (лірн. *лобзюк* “хлопець” — як і *лобур* “неотеса”, первісно, мабуть, — “народжений чи вирослий в огудинні, лобузінні, себто в бур'яні”), **мерхл'о** “м'ясо” КП, **мерхл'юд** “баран” П, **мерхл'юдка** “тс” К, “вівця” КП (невл. *махлятина* “воловина”, лірн. *мерхля*, *ме(р)хлі* “вівця, -ці”, *мерхлій* “баран”, *мерхлячка* “вовна” — пор. гуцульськ. *мерше* “стерво”, *маржіна* “товар” з угор. *magha* “тс”), **сиворно** “холодно” К (лірн. *сіверно* “зимно”, *сіводний* “холодний” — до нар. *сіверкий*, *-рний* “тс”), **цукар** К, **тискар** П “цукор” (півд.-зах. *цукор*, *-кер*).

Мабуть, почерез рос. офенське арго прийшло: **галю́тый** “великий” П (лірн. *гальомий* “тс, високий”, *галінець* “карбованець”, себто “великий гріш” — пор. тверськ.-костром. *голямо* “багато, дуже”).

Може, позиченням (почерез білор. арго) перекрученого білоруського **вянча́ць** “вінчати” (могильов. *прошацьк. вянйчить*, *-тца* “вінчати, *-ся*”, *вянйченья*, *янйдзьба* “вінок, весілля”, *вянйх* “жених”, дрибін. шапов. *янйчицьк*, *-тца* “вінчати, *-ся*”, *янйдзьба* “вінок, весілля”, *слущьк. прошацьк. венейко* “весілля”), а чи польськ. *wianek* “вінок” (пор. польськ. охвесн. *pińjасус ше* “одружитися”) є: **янй́ка** “весілля” К, **янй́читься** “вінчатися, одружуватися” К, **вянй́чуться** “вінчаються (про весілля)” П (пор. лірн. *янйк* / *янйга* / *юніко* “весілля”, *юнічитися* “женитися”, *юнічити* “сватати”, *янй́читися* “свататися”, *янй́чина* “сватання” — пор. і литов. *vainikūoti* “вінчати”).

Основу прошацької арготичної лексики творять позичення з інших мов, — найбільше з новогрецької¹² (до 50 лексем), прониклі, мабуть, з мови приазовських греків-торгівців чи й раніших збирачів подач на церкві:

амелья́с К, **мерья́с** П “мед”, **мерля́сний** “медяний” П (лірн. *муляс* / *мі-* “мед”, *(г)омиля́с* “тс, цукор”, *омеля́сник* “цукор”, *(о)міля́сний* “солодкий”, *міля́сник* “медяник; вулик”, *-я́сниця* “пасіка”, невл. *милас* / *ме-*

¹¹ Горбач О. Арго українських школярів і студентів // Наукові записки УВУ. — Мюнхен, 1966. — Т. 8. — С. 179.

¹² Новогрецькі приклади подаємо за словниками: Иоаннидис А. А. Новогреческо-русский словарь. — М., 1961; Δημητράκης οὐ Δ. Δ. Νέου ορθογραφίου ἐπιτηρητικὸν λεξικόν. — Αθήναι, 1970.

“мед”, гомаляс “чай; цукор”, -сник “пряник” — з новогр. μέλι “мед”, μέλισσα “бджола”),

анти́ох, -і́ П, ахт́имус “млинець, -нці” (невл. ант́имосы “сметана” з новогр. αρτομη “масна їжа”),

а́шпурка “пшенична булка” К, лашп́урка “білий хліб” П, шп́урэнь “бублик” К, лашп́ур “перо” П (лірн. я́шпурка “булка; пшениця”, я́шкұр-ниця “пшениця”, невл. я́шпур “бублик”, -рка “булка” — до новогр. ἄσπρος “білий”),

бэ́нить К, бэ́нить П “курити” (невл. бенеты “тс”, лірн. бэ́н(н)ити, ба́нити “тс”, бэ́нник “цигарка” — до новогр. σβένω, σβύνω “гашу, гасну”? й зах.-укр. арг. бомко “недокурок” з польськ. bak “жук”), варна́х “півень” К, варна́шка, -на́тка “курка”, варна́тый “урядник” П (лірн. ворна́чка, арна́чка, варна́га “курка”, арна́к “півень”, ворна́чка “качка”, закарп. аргот. пі́рник “угорський жандарм” до новогр. ὄρνιθα “курка”),

во́ксим “ліс” Кр (лірн. о́ксим/вош́ут “ліс”, о́ксіот “сад”, -ю́тіна “садовина”, невл. о́ксем “ліс” — до новогр. ὄξυα “бук” і циган. veš “ліс”),

га́ласть К, га́лусть П “сіть” (невл. гану́ска “тс”, лірн. га́лусть “тс”, алю́шник “оселедець” — з новогр. ἄλας, ἄλατι “сіть”),

га́льво “молоко” К (невл. (г)альмо́ “тс”, лірн. га́ймо/галі́мо/альмо “тс” — з новогр. γάλα “тс”),

де́кон К, де́кан Кр, де́кун П “10”, дві́ня де́кон “20” К, кир’я́ де́кон “30” К, де́кан і е́ный “11” Кр, де́кан і двен’я́ “12” Кр, ді́каньщик “урядник, десятицький” К, де́кульник “десяцький” П (лірн. ді́кона, -уна “10”, ді́кунка “десятка”, ді́кунник/ -кончик “десятник” — з новогр. δέκα “10”),

евлю́да П, -лю́дка Кр, -лю́дка К “корова”, евлю́д П, -лю́д К “бик”, евлудэ́ня К, евлуде́нок П “теля” (лірн. гавлі́та, -ідка, авлі́да “корова”, гавлі́д, яв “віл, бик”, гавлі́дя, явлі́диня “теля”, гавлі́ста “товар”, авлі́дник “пастух”, невл. явлы́д “віл” — з новогр. (α) γελάδα “корова”),

е́ный “один” ККрП, де́кан і е́ный “11” Кр, ую́нщык К, -щык П “син”, ую́нщыца “дочка” КП (лірн. ію́н(ий) “1; 1-ший”, ю́тний “1-ший”, ію́нус, ю́нець, (н)ю́ньчик “син”, ію́нуска, ю́ньчыця, ю́ньчычка “дочка” — з новогр. ἕνας “1” чи й литов. vi’enas “1”),

звіна́р “пояс” (з новогр. ζωνάρι “тс”),

ке́рха Кр, ске́рха П, ске́рка К “свиня”, скерхе́ня “поросля” К (невл. кирха “свиня”, лірн. керх/кі́рха “тс”, кирхун’я “поросля”, -у́шник “свиношник, хлів”, кирш́утина “солонина” — пор. новогр. χοτρος “свиня”),

кимро́ “череве, живіт” Кр (лірн. химро́, комрі́й “тс” — пор. новогр. κοιλάρις “черевань”, κοιλά “живіт, шлунок” як і арг. кі́мати, -м’арити “спати”, що з новогр. κοιούμαι “сплю”, та розмовне лежа́ти на че́реві “ледарювати”?),

кле́во “добре, гарно” К, неклепа́но “недобре, негарно” К, скла́вить “робити” К, склаво́тать К, скливо́тать П “працювати” (лірн. кле́ве/ -во “добре”, некле́во “недобре, погано”, кле́вий “добрий”, некле́вий “злий”, кле́вєньський “ласкавий”, кле́вити “робити, порядкувати”, кле́вотити “працювати”, скле́вити “зробити”, вкле́вити “взути” — з новогр. καλα “добре, гарно”),

ковре́й, -ей “пан, -ни” К (невл. коврі́й “пан”, -йка “пані”, -ры́ня “панич”, лірн. киврі́й/гаврі́й “пан”, киврі́йка/кав-/гаврі́йха “пані” — з новогр. κύριος “пан”, κυρία “пані”),

коріґа “дівчина” КП (невл. **кревоха** “дівка”, лірн. **каравона**, **каріґа** “дівчина”, **каравінча** “дівча” — з новогр. **κόρη**, **κορίτσι** “дівчина”), **кресо** “сало” КП (невл. **кресло** “тс”, лірн. **крісо** “тс”, **сіводне крісо** “холодець” — з новогр. **κρέας** “м’ясо”),

лахмур “огірок” К (невл. **охмурень** “тс” — з новогр. **ἀγγοῦρι** “тс”), **лјєпсарь** “дячок, паламар” К, **лепсурник** “писар” П, **лепсурька** “папір” П, пор. і **лашпур** “перо” П (лірн. **рєпсати** “писати”, **рєпсаник** “писар”, **рєпсаня** “письмо, книга”; **рєпсанка/рєпсане кіто** “писанка”, **рєпсальник** “парастас”, **рєпсник** “акафист”, **рапсати** “читати”, **рапсаня** **клєвити** “писати” — з новогр. **γράφω**, аор. **ἔγραψα** “пишу, я написав”, **γράφιστο** “рукопис”),

лїкус/лі- К, **лигус** Кр, **лын** П “вовк” (лірн. **ліґа/ -ґа** “тс”, **лиджиха** “вовчиця”, невл. **лыкус** “лисиця” — з новогр. **λύκος** “вовк”),

ма́ница К, **-ніца** П “мати” (лірн. **ма́ниця**, **ома-** “тс” — пор. нгр. **μαμά** “матінка, мамця” чи й рум. **mămăiță** “тс”),

ма́хир Кр, **ма́хор** П, **махлїч** К “ніж” (лірн. **мєхир/нєхер/махлїч** “ніж”, **махлїшник/ -чник** “різник; косар; різак”, **махлїчити/ -хлувати/макувати** “різати, рубати”, **махлїчка** “скринька різати січку”, **махлярка** “січка”, **маймура** “сокира”, невл. **махлїй** “ніж”, **махлїшниця** “топір”, **махлїшник** “розбійник” — новогр. **μαχαιρί** “ніж, кинжал),

о́хвис К, **ахвєс** П “Бог” (невл. **о́хвест**, **хвєсь** “тс”, **о́хвыста** “ікона”, лірн. **охвес/хвєсь/фєз** “Бог; образ”, **охці́юс** “сотка”, первісно “банкнота” — з новогр. **ὁ Θεός** “Бог”),

плї́нчиться “купатися, митися” К, **плї́нний** “срібний” К, ~ **сума́к** “білий хліб” К, **плєно** “срібло” П (лірн. **(п)лі́нчити** “мити, купати, прати”, **плї́нчитися** “купатися”, **плї́ний** “білий; срібний”, **плї́нка** “шістка (монета)” — з новогр. **πλένω/ πλύνω** “мию, перу”),

посо “багато” КП (лірн. **посо**, невл. **посо** “тс” — новогр. **πόσο** “скільки”),

пса́лить “співати” К (невл. **пса́лыты** “тс”, лірн. **пса́лити** “тс”, **пса́льня** “пісня”, **пса́льник/пца́йник** “дяк”, **підпса́льний** “піддячий” — з новогр. **ψάλλω** “співаю”),

пса́лыга “риба” ККрП (невл. **пса́лка**, лірн. **пса́лка/ пца́-** “тс” — новогр. **ψάρι** “тс”),

псул “phallus” К (лір. **псул**, невл. **псуляка** “penis” — новогр. **ψωλή** “тс”),

пулять П, **апүлить** К “купувати, купити”; **пропулять** “продавати” Кр (лірн. **пропүлити**, **-пүльовати** “прода(ва)ти”, **пулити**, **опүлити**, **-льовати** “купувати”, невл. **пропулаты** “продати”, **упулаты** “купити”, **пропүльница** “продавальниця” — новогр. **πουλώ** “продаю”),

сэпьяга К, **сепляга** П “сіряк”, **сэпьяга** “свитка” Кр (невл. **сыпьяга** “тс”, лірн. **сипяг(а)** “свитка, сіряк”, **сипяженя** “сукно” — пор. новогр. **ψοφάκι** “овеца шкірка, кожух”),

скиль “собака” К (невл. **шкиль** “тс”, лірн. **скел/скіл/скіць/скіцяка** “тс”, **ско́лиха/скє-/скілиця** “сука”, **скеля** “щєня” — з новогр. **σκύλι**, **σκύλος** “собака”, **σκόλα** “сука”),

скитля “миска” П, **скитля** “тс. філіжанка” К (лірн. **скатєля**, **скітєльня** “миска, тарілка” — з новогр. **σκουτέλλι** “миска”),

посты́нный К, **пасты́нный** П “становий, пристав” (пор. невл. **стєкляты** “ставити”, **за-, у-стєкляты** “заставити, казати; устати”, лірн. **стєк-**

ляти/слякати “чекати”, пастикляти “підождати”, дослякатись “дочека-тись” — з новогр. στέκω, στέκομαι “стою; стаю, затримуюся; знаходжу-ся” — як підстави для калькового утворення стич-ний: становий),

строка К, строкида П “дорога, шлях” (лірн. (в)бстрока/восторка “до-рога”, остроцінець, -ніці “гість, гості”, що почерез півд.-зах. гостінець “дорога”, — з новогр. στράτα “шлях”),

сумак “хліб” К (лірн. сумак, сунета “тс”, невл. сунеха, сопій “тс”, суперка “булка” — з новогр. ψωμάκι “тс”, ψωμί “хліб”),

тесарь К, тјесар Кр, тесур П “4” (невл. сьсариси “4”, лірн. сі'сара/ці' “А”, ці' сарій “4-тий”, сісарка, сі'сіра ді'кон хобні'в “20 коп.” — з новогр. τέσσαρες, τέσσαρες “4”, τέσσαρα “чвірка”),

трапезник К, трапез П “стіл” (лірн. трепез, требұх “тс” — з новогр. τραπέζι, τραπέζα “тс”),

тройман К, трейман Кр “рот”, триман, -ány “зуб, -би” (невл. троя-шиты “їсти”, лірн. трóйти “тс”, трі'йка “обід; вечера” — з новогр. τρώω “ім”),

труктјей “доц”, ~ якнае “доц иде” К (лірн. рахті'й “доц”, рахта “сльота”, рахтій “іде доц”. — з новогр. βροχή “дощ, злива”, βρέχει “іде дощ”),

улепко К, улепок, -пки Кр “око, очі”, каленный любок “сліпий про-шак” Кр (лірн. калічний “сліпий”, невл. калип/неулиц, невл. “сліпий, -пець” — з якогось новогр. *ὄχι βλέπωντας “той, що не бачить” до βλέπω “бачу”),

уяперить К, уяперить П “взяти” (невл. уперить “тс”, лірн. в-/з-яперити “взяти”, з-, на-, від-яперувати “з-, на-, від-бирати”, в-, роз-яперити “в-, роз-зути” — з новогр. παίρω “беру”),

хвэдня К, хвэдень Кр, хвэзень П “дитина”, хвэдни, -нята К, хвэзни П “діти”, (лірн. хвэдні “дитина”, невл. хвядя “хлопчик” — новогр. παιδί “дитина; син”, адідеоване до Федь/Хведь),

хизать “сасаге” ККр (лірн. хизити, вхезитися “тс”, хезити “плювати”, хезитись “встектись, сказитись” — новогр. χέζω “сасо”, до зміни зна-чення пор. півд.-зах. вульг. срátися “лютувати”),

хирка К, хвирка П “рука” (невл. гарютка “тс”, лірн. херұта/ хи- / рутáвка “тс”, нахирник “перстень; палець”, махирниця/накевиця/ру-тавиця “рукавиця”, накевичник/махирник “рукавичник” — новогр. χέρι “рука”),

хóры “село” Кр; хверба “народ” П (лірн. хóро, -ри “село”, херáne/хи-рáni “люди” — пор. новогр. χωρίо “село; місце”, χωριανός “земляк”, χωρίотис “селянин”).

Неповна десяток лексем позичило наше арго з мови циганів¹³ Ук-раїни:

артіха (в мові старих)/ гáрдя (в мові молодих) “горілка” К (невл. ардыха/ардя “тс”, лірн. (г)артіха/гертіха “тс”, гертійшник “шинкар” — циг. гхáрдзи-мол “тс” як калька нім. Brannt-wein “тс”),

буклэйка “пляшка” Кр, буклэй “квас” К (лірн. жуклі'йка/шүфлі'йка “склянка; пляшка”, жоклії “чарка” — мабуть, із циг. цáклос “склянка”, цаклó: “скло”, адідеованого до бутылка; (щодо значення “квас” — пор.

¹³ Циганські приклади подано за: Сергиевский М. В., Баранников А. П. Цыганско-русский словарь.— М., 1938.

невл. бухлѳ “пшоно” та буза “крим.-татарський напій з перекислою про-са”),

еврѳ “яйце” К (невл. яврѳта “яйця” — пор. циг. ярѳ, ярнѳ “яйце”), курляний бѳлужник “картопляний суп” К, дослѳвно “варений картопляник” (лірн. курляти/круляти “варити”, сабасний курля “самовар” — циг. тѳ кирѳ “кипити”, тѳ каравѳ “варити”),

никѳнто “нічого” П (невл. кѳнто “хто; що; щось”, лірн. кѳнто “що то?”, сконд там “що там?”, а кѳнтоль “а що ж?” — циг. кон “хто” й укр. хто),

пяндж К, пѳнджа КрП “5”, спинак “п’ятак” (лірн. пѳнджа, -нтѳжа, пѳнтѳа “5”, пѳндѳатка “п’ятка; п’ятницѳа”, пѳндѳадѳ кунка “50-тка”, невл. пѳндѳик “5 коп.” — з циг. панч, -ндѳ “5”),

раѳа/рѳа К, рѳхѳта П “жінка” (лірн. раѳа “жінка, молодицѳа”, невл. рѳа “молода жінка” — пор. ц. раклѳ “дѳвчина-нециганка”, адѳдеоване до рѳа “чепуруня”),

хабуры “грошѳ” К (невл. хабри “тс”, лірн. ховбѳ/хѳбнѳ/хѳмнѳ “тс”, хѳбень “крейцар” — до циг. гѳлби “золота монета”, гѳлбени “золото”, гѳлбин “жовтий”, (що з рум. gѳlben, gѳlbeni “жовтий; дукати”),

шѳвѳнь “шаг, пѳвкопѳйки (2 коп. асигнацѳйні)” К, шѳндра К, -ра КрП “6” (лірн. шѳндра “6”, -рий “6-тий”, шѳндрачѳка “шѳстка” — циг. шѳв “6”, і звѳдси шѳвѳнь “шѳстка”; -(д)ра — мабуть, числѳвниковий арготичний суфѳкс).

Пѳд 15 позичень проникло з нѳмѳцького арго¹⁴ й мови; прийшли вони чи то почерез ідѳш, чи то почерез польське арго, а чи таки безпосередньо з мови нѳмѳцьких поселенцѳв (кѳнець XVIII ст.) на Чернѳгѳвщинѳ¹⁵:

боцаѳй, -аѳй “салдат, москаль” К (лірн. бецак “вовк” — нѳм. арг. Butz “полѳцаѳй” 4414),

герѳнька “оселедець” П (нѳм. Hering “тс”),

гуд, -ѳй, гудлѳй, -ѳй К, кудлѳй, -аѳй “жид, -и, єврей, -ѳѳ” (лірн. гуд(лѳй), гудѳз, гец “жид”, гѳдѳж “жидок”, гудѳѳѳка, гудѳѳѳѳка, гудлѳйка “жидѳѳѳка”, гудѳзѳнѳ, гудлѳйк “жидѳнѳнѳ”, львѳв. арг. кѳдлѳй “жид”, чѳськ. арг. kotel “тс”, ід. gudil “великий чоловѳк”, нѳм. арг. godel “великий” 1854, з гебр. gadlan “горда людина”),

кѳрыть “пити” К, кѳрний “п’яний” К (невл. кирить “пити”, лірн. кѳрити/ кѳ- “тс, п’яничити”, укѳраний “п’яний”, накѳрваннѳа “п’яни-

¹⁴ Приклади з нѳмѳцького “ротвельшу” цит. за кн. Wolf S. A. Wѳrterbuch des Rotwelschen. Deutsche Gaunersprache.— Mannheim, 1956. Цифри стосуютьсѳ нѳмерацѳї арготичних лексем у цѳому словнику. Про вплив “ротвельшу” на польське (а посередньо й на українське) арго, пор.: Horbatsch O. Deutsches Lehngut in polnischen Sondersprachen (Gauner-, Penn鋘ler-, Studenten- und Soldatensprache) // Slavische Forschungen.— Bd. 52: Deutsch-polnische Sprachkontakte, Beitr鋄ge zur gleichnamigen Tagung 10.— 13.IV.1984 in Gѳttingen, Bѳhlau.—V.— Kѳln; Wien, 1987.— S. 57—87. До арго ідѳшу див.: Kurka A. Słownik mowy złodziejskiej.— Lwѳw, 1907, фотопередрук у: Specimina Philologiae Slavicae — Bd. 20: Polnische Gaunersprache, II.— Frankfurt / M., 1979; Weissenberg S. Die ‘Klesmer’ — Sprache // Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien.— 1913.— Bd. 13.— S. 127—142; Landau A. Zur russisch-judischen ‘Klesmer-Sprache’ // Ibid.— S. 143—149.

¹⁵ Про нѳмѳцькѳ поселеннѳа на Україні див.: Schirmunski V. Die deutschen Kolonien in der Ukraine. Geschichte, Mundarten, Volkskunde.— Charkow, 1928; Stumpf K. Das Schrifttum iber das Deutschtum in Rußland, eine Bibliographie // Heimatbuch der Deutschen aus Rußland, 1959.— Stuttgart, 1959.— S. 38—55; Horbatsch O. Die deutschen Ortsnamen in der Ukraine // Onoma.— Leuven, 1977.— Bd. 21: Kongreßberichte Bern 1975, II.— S. 449—462.

чення”, **кира́ка/укира́га** “п’яниця”, **укира́чка**, “жінка-п’яниця”, львів. арг. **хі́рйти** “п’яничити”, **хі́рний** “п’яний”, **хі́рус** “п’яниця” — до ід. **šikiren**, **schickern** “п’яничити”, **šikir**, **Schicker**, гебр. **šikôr** “п’яний”, нім. арг. **schickern** “пити” 4888, — з пропущенням складу **ši-** як ніби “засекречувальної” приставки; пор. ще литов. **gėrti, geriti** “пити” й італ. арг. **chiaro** “п’яний”, **chiarire** “пити”, циг. матярно “п’яний”),

кербу́нята (в мові старших)/**лаврє́нія** (в мові молодих) “гарбузові зернята” **К** (н. **Kürbiskerne** “тс”),

клима́нщик “злодій” **К**, **кли́мач** “тс, розбійник” **Кр** (невл. **клыматы** “красти”, лірн. **клі́мати** “тс”, **клі́мутник** “злодій”, **клі́мута** “тс; крадіж” — пор. нім. арг. **klemmen** “красти зі скарбонку у церкві” 2698; пор. і новогр. **κλέβω** “краду”),

лох “людина” **КП**, **лошкє́т** “селянин” **К** (невл. **лахмі́й** “людина” рос. офен. **лох** “селянин”, польськ. арг. **włoch** “господар”, польськ. охвесн. **bluhy** “селянин; хам” — з нім. арг. **Blag** “людина, чоловік” 499),

раскопса́нщик **К**, **раскопса́ник** **П** “розбійник”, **побокса́й** “побий” **К**, **бокса́ть** “бити” **К** (невл. **кобзаты** “тс”, лірн. **копсати** “тс”, львів. арг. **копса́ня** “бійка”, **кобзати/кіб-** “бити” сх.-укр. арг. **коца́ть** “вбивати, розстрілювати”, польськ. арг. **kobzać/kibzać** “бити” — з нім. арг. **kieseben, kobsen** “відрубувати голову”, **Kiebes, Kabas** “голова” 2594, первісно “головка капусти”),

ста́га “podex” **К**, **насты́гі** **П**, **насты́ги**, **-іжники** **К** “штани” (невл. **настрыжник** “тс”, лірн. **стиз/стил/стіга** “задниця”, **насти/насики/насты́ги/насты́жники** “штани”, львів. арг. **стія** “podex; anus” — нім. **Steiß**, давніше **Steuß** “зад, купер (птахів); (арх.) жерло гармати”),

тир’я́/сыр’я́ **К**, **це́р’я́** **Кр** “земля” (невл. **те́рыга** “тс”, **те́рыжына** “картоплина”, лірн. **те́рыга**, **т(и)р’я́га** “земля”, **тир’я́жник/те-** “картопля” — ід. **derech** “дорога”, нім. арг. **Dirach** “шлях; район прошакування, околиця”, **Terich** “земля, країна” 987—988, сперте й на укр. **сир’я** земля та на рум. **țară** “земля, країна”),

ці́мри **Кр**, **ці́верки** **Кр**, **ці́мры**, **ци́мра** **К** “жіночі груди, жін. **грудь**” (мабуть, до нім. **Frauenzimmer** “жінка”, спертого й на укр. **цицька** “грудь”),

ці́галь “коза” **П** (нім. **Ziege** “тс”),

шайда́/шаква́/лихта **К**, **хайда́/лехьта́** **Кр** “vulva” (пор. брянськ. прощаць. **пихта** “дівка”, нім. арг. **Schickse(I)** “дівчина” 4837, нім. **Scheide** “пихва”, наддністрян. **файда/фойда** “повія”),

я́ндрус **П**, **а́ндрус** **К** “брат”, **я́ндруска** **П**, **а́ндруска** **К** “сестра” (лірн. **(й)а́ндрус** “брат”, **(й)а́ндруска** “сестра”, львів. арг. **я́ндрус** “вуличник”, **я́ндруска** “вуличниця”, польськ. арг. **andrus** “злодій” — з нім. арг. **Joner, Jauner, Gauner** “обманець (при грі); вуличник” 1669, до гебр. **jānāh** “обманювати”; виводять цей арготизм і з новогр. **άνδρας** “чоловік”),

З півдесятка лексем проникло з тюркських мов¹⁶ хоч безпосередньо (від мандрівних татарських скуповувачів старовизни), хоч почерез російське арго:

¹⁶ Цит. за кн.: Радлов. В. В. Опыт словаря тюркских наречий.— 1-е изд.— СПб., 1893—1911.— Т. 1; 3-е изд.— М., 1963; Red hoüse. Yeni türkçe — İngilizce sözlük.— Istanbul, 1968.

бату́га К, баты́га П “копійка” (невл. батузка “тс”, зютно батузень “2 коп.” — пор. рос. абас “давній перський і грузинський гріш вартости 20 коп.” — з перс. abbāsi “перська” срібна монета” за ім’ям шаха Аббаса I (1586—1628)),

дельга́ “вода” К (невл. делька/дэ́льга “тс”, дэ́льгута “ріка”, делюжник “колодязь”, лірн. дэ́лька/дэ́йка “вода”, дильма́ “ріка”, дэ́льман “став”, Дильма́н “Дністер”, дэ́йница “криниця”, дэ́люжник “пором”, вдэ́льчисть “втопитися” — пор. волзько-татар. Idyl “Волга”),

клюса́ “церква” К (невл. клюса, клю́га “тс”, лірн. клю́са “тс”, клю́сник “хрест”, клюсна́р “цвинтар”, клюсна́рка “каплиця” — з крим.-татар. ke-lisa, осман. kilise із новогр. ἐκκλησία “церква”),

любо́к/любо́к калéпный “прошак-сліпець” Кр, **любе́цкий язык** “тайне арго прошаків” (невл. лебийска мова/по-лебийському “арго кобзарів”, лірн. лебі́й “дід”, липко́ “лірник вчений із хлопа, дід учений, що має титул ‘майстер’”, либіща́к “лірник із лірників”, липетень “дід, прошак”, лебі́йська/лобу́рська мова “лірницьке арго”, лаборське арго: лабор “збирач пожертв на направи церков” — пор. осман.-араб. celebi “пан, учений; титул голови ордену дервішів”, болг. челебія “пан”, рум. celebîu “елегантний” — з пропущенням назвучного складу як ніби “засекречувальної приставки”),

мань К, манéк П “я”, **манька, маньку** “мене, мені” П (невл. ман “я”, лірн. манько́, -о́ві, -і́ “я, мені, ми”, ку-муні́ський “мій” — з крим.-татар. mān “я” чи й циг. ману́ш “людина, чоловік”).

Мабуть, почерез російське арго проникло декілька позичень з угро-фінських мов¹⁷:

кир’я́ К, кер’я́ П, скер’я́ Кр “з”, **кир’я́ декон** “30” К (невл. скиретно “з”, лірн. шкіра́/скера́ “з” — пор. вогуль. quigem “з”),

ку́ба “бабуся” К (невл. кúба “старуха”, пор. і лірн. штúба/цúба/цúба “баба” й нар. дзúба “коханка” — пор. марій. кува́ “старуха”).

Російське офенське посередництво слід приймати й при розгляді шведських запозичень:

сто́дый “багатий” К (офен. stod “Бог”, лірн. сто́донь/сто́тень “багач”, **несто́дий** “убогий” — швед. stod “Бог”, з родівником stóden “статуя, фігура”).

Мабуть, почерез білоруське арго проникли литовські арготизми¹⁸.

дэ́чить, удикні́ “давати, дай” К (невл. дикаты “давати”, вдикаты/вдичити “дати”, лірн. дяка́ти “давати”, дякнúти/дя́хнити “дати”, од-дя́хнити/віддя́кнúти “віддати”, львів. арг. дзя́кнүти “дати” — пор. давне білор.-укр. дякло “рід податку”, лит. dúokle “данина”, а чи з циг. дэ́(с) “дати”?),

дул П, дýлес К, дýлис Кр “вогонь”, **дúлишница** “свічка”, **духа́нка** “сірник” П (невл. дуляс “вогонь”, дулясник “сірничок”, дулясы́тца “горіти”, лірн. дýляс “паливо; вогонь”, дýлити “палити, гріти, світити”, заду́лити “запалити”, дýлений/дуля́сний “теплій”, дуля́сник “вогонь”, дуля́сити “палити, горіти” — пор. лит. dulėti “тліти; дрогонавіти; куритися”, dūlys “підкурювалка до бджіл”, латинськ. dūlis “рід льонту”).

¹⁷ Цит. за кн.: Collinder B. Fenno-Ugric vocabulary. An etymological dictionary of the Uralic languages.— Stockholm, 1955.

¹⁸ Цит. за кн.: Lyberis A. Lietuvių-rusų kalbu žodynas.— Vilnius, 1971.

Півдесятка позичень з угорської мови¹⁹ проникло, мабуть, почерез арго мандрівних дротарів (горшколатів), каструвальників (“валашойників”) і крамарів (“олійкарів”, торгівців полотном) з Лемківщини й Східної Словаччини:

волот “кінь” ККр (невл. **волот(ы)ка** “кінь, кобила”, лірн. **в́алот/в́алта** “кінь”, **волоты́ка/ -ты́ця** “кобила”, **воло́т** “осел” — мабуть, як метатезоване офен. **ловак** “кінь”, що його сх.-укр. арго адідеювало до **ла́вка** й “переклало” на рос. **скаме́йка** “кінь”, — з угор. **ló** множ. **lovak**, здрибн. **lovacska** “кінь, коні, коник”; виводять цей арготизм і з новогр. **ἄλογο** “кінь”; лєвів. тюремн. арг. **голо́та/кінь** “перекидуваний шнурок поміж вікнами двох суміжних келій для передавання недозволеної пошти” з нім. арг. **Agole** “віз; тс” 54, з гебр.),

двухфіленний “2-гривенний” П, **трохві́лка** копійка” П (невл. **хвильник** “10 коп.”, **семихвильник** “20 коп.”, **трахвирка** “копійка” — мабуть, з угор. **fillér** “сотик, філлер”, нім. **Vierer** “четвертак”),

ершакі “колеса” П (невл. **ёрыты** “іхати”, лірн. **ярдуба́ти/гар-** “тс” — угор. **jágni** “йти, іхати”, **jágtam** “я йшов, іхав”),

корхві́л “священик” П (невл. **корх** “тс”, лірн. **корх** “тс”, **корхили́ця/ -хія** “попада”, **корхилі́я/ -хія/ -хіяник** “попович”, — мабуть, до угор. **korholni** “сварити, ганити”, а чи зі словацьк. арг. **korhel** “п’яниця”, що з нім. **Chorherr** “монах августинець; титул священика по деяких монастирях”),

саво́сна “100” ККр (брян. прощаць. **саво́сто** “100” — пор. угор. **száz** “100”, адідеюване до — **со́тня**),

ха́за “дім, хата” КП (невл. **хаза́** “тс; кімната”, **поха́зний** “хазяїн”, **поха́зна** “господиня”, лірн. **хаза́** “хата”, **по́хазь** “кімната, світлиця; шинок, господа”, **поха́зник** “хазяїн”, **поха́зниця** “господиня” — з угор. **ház** “дім”).

Деякі позичень з румунської мови перейнято, мабуть, почерез лірницьке подільське арго:

клубни́ца (в мові молодих) / **лагу́н** (в мові старих) “гарбуз” К (рум.-болг. **lúbenița** “кавун” з приставкою ку-),

мо́тэнь “кіт” К, **мо́тніха** “кішка” К, **мо́тик** “котик” К (лірн. **мо(ско)тень** “кіт”, **мотні́ха** “кішка”, **мотня́** “котеня” — рум. **motán** “кіт, коцур”),

хвилю́сник “хустина” К (лірн. **фи́лістка/хвельюстка** “тс” — рум. **fé-lega** “кусень матерії; хустина”, осман. **filik** “тонесенький муар”).

Походження цілої низки арготизмів не в’яснене:

брунькі К, **бру́дки** П “дрова”, **бру́дошник** “сокира” П (невл. **буртайка** “палиця”, лірн. **обрутки** “дрова”, **обруто́к** “патик”, **обрута́ч** “пліт”, **обру́тниця** “дрівитня” — пор. лит. **brūklūs** “палиця”, рум. **brad** “ялиця; її галузка”),

ве́ньки “ганок” К (пор. лит. **vi'enkienis** “хутір” чи чеськ. **venku** “надворі?”),

гамзе́й “оля пісна” К, “оля пісна і скоромна” П (пор. лірн. **лобзі́й** “оля”, **-і́йня** “олійня” — до **лобу́ззя** “сухе огудиння огірків, гарбузів”),

дерба́к “товарищ” П (брян. прощацьк. **дерба́к** “тс” — пор. новогр. **о̀втрофос** “товарищ, партнер?”),

дизма́ны “бджоли” Кр (пор. лірн. **бзі́ка** “пасіка”, **бзі́чник** “вулик” — пор. рум. **bîză** “бджола” й укр. **бзича́ти**),

¹⁹ Цит. за кн.: Halász E. Magyar-német szótár.— Budapest, 1964.— К. 1—2.

дяжить "coire" К (гомельськ. прошацьк. **дяжить** "тс" — пор. лит. **gięžti** "лоскотати?"),

акамэла "шапка" К (лірн. **камéха**, -**мúха** "тс" — пор. польськ. арг. **kaniola** "тс", **камилáвка** "чернечий клобук" з новогр. **καμηλαύκι** "тс"),

кривондэй "засць" П (пор. могильов. прошацьк. **кривóня** "ковбаса", може, новогр. **κρέας** "м'ясо", адідеоване до **кривий?**),

кулі́га, -**лы́га** К "крамниця", **кулы́га** КрП (пор. лірн. **кулі́га** "лавка" — до рум. **cúlă** "башта, вежа; скарбниця; шинок", що з осман. **kulle** "вежа?"),

курдо́мен "новонароджений хлопчик" К (пор. лірн. **курді́міль** "дядько", -**лька** "тітка", **кирді́мний** "своєк"; що, може, з новогр. звертання **καρδούλα μου** "моє серденько!", але й могильов. прошацьк. **курдзэ́миць** "родити", дрибін. шапов. **радо́миць** "тс"),

кутра́ть К, -**ря́ть** Кр "mingere" (гомельськ. прошацьк. **кутра́ть**, жиздр. **кравець**. **кадрóсить** "тс" — пор. лит. **kúdra** "став, багно?"),

ку́хтя "vulva" К (пор. нар. наддністр. **біда** "тс"), **кухтя́к** "бідний" К (гомельськ. прошацьк. **шкүт** "тс", новорос. шапов. **кухтэ́ча** "тс", могильов. прошацьк. **шкү́тель/кухцэ́й** "бідняк", а теж сх.-укр. арг. **декóфт/дікóхт** "голод", що з **декóкт** "вивар" — ніби з різних коренів на переднівку),

лаврэ́нія "гарбузове насіння" К (в мові молодих: **кербу́нята** "тс" в мові старих) К (пор. гомель. прошацьк. **ла́врык** "піріжок", закарп. **ло́вранок** "підвечірок" бачван. **головра́нти** "тс", угор. діял. **logánt** "тс", що з нім. **Halberabend** "тс?"),

лагу́н (в мові старших) / **клубні́ца** (в мові молодих) К "гарбуз" (пор. рос. **лагу́н** "корито, відро, бочка", укр. **лагано́к** "бочечка, довбана з пня?"),

лахáнка "конопля" П (до укр. **лах(ма́н)** "шмата?"),

лехтá Кр, **лихтá** К "vulva" (гомельськ. прошацьк. **лыхтá** "тс", брян. прошацьк. **ластá** "тс"; могильов. прошацьк. **лыхтá/лу-**, дрибін. шапов. **лыхтá** "сміх", слуцьк. прошацьк. **лыхтáться** "сміятися", лірн. **лоха́тись/люфтáтись** "тс", львів. арг. **лахувáтись** "насміхатися" — що з ід. **lachen**, нім. **lachen** "сміятися"),

матла́х К, -**ла́ха** П "тютюн" (пор. невл. **матлан** "тс", -**тлі́йка** "люлька", лірн. **баклу́н/матла́н** "тютюн", **мутла́ха** "табака", **матлі́йка** "люлька; цигарка", **матла́нник** "теребилюлька, фінансер" — мабуть, перекручення з: **баклу́н** "рід самосійного тютюну", **таба́к** "тютюн" і **ба́га** "згар від тютюну в люльці", що з угор. **bagó** "нюхальна табака; жувальний тютюн"),

пéхтур К, **пихту́р** П "мішок" (пор. новорос. шапов. **питерень** "тс", дрибін. шапов. **пі́тер** "тс", могильов. прошацьк. **пі́тер/пі́таль/пихто́р** "тс" — сх.-укр. **пихті́р/пі-** "шнурковий мішок-сітка для сіна на віз у дорозі", смолен. **пяхтерь** "тс" — до рум. **paftá**, осман.-перськ. **pafta** "пряжка?"),

скуда́ться, **скуда́емся** **манькі** "боятися, боїмося ми" П (невл. **скудно** "страшно"; поль. арг. **szkut** "страх", львів. арг. **ку́чатися** "боятися", лірн. **шкү́татись/шкүда́-/шкү́ти-** "тс" — пор. новогр. **σκούζω** "кричу, верещу?"),

сляга́ть "coire" К (пор. лірн. **шляга́ти** "райфурити, зводити докупи", **шлягу́н** "льовеляс" — з якогось ***су-ляга́ти?**),

тис "злодій" П (пор. дрибін. шапов. **клис/кли́м/косту́сь** "тс" і нім. арг. **Kiefler** "кишеньковець" від **Kies** "калитка" 2603 ?),

укутать “відходити, тікати” П (пор. могильов. прощацьк. ускитать/ускицаць “тс”, лірн. вскічувати/скітати “тікати” як перекручення ускочити ?),

чёмес, -есы “волос, волосся” К (пор. могильов. прощацьк. чумасы “волосся”, лірн. чимёрсы “тс”, що, мабуть, до лірн. чихмёритися “чесатися”, чихмёрник “гребінь?”),

шкахв́а “vulva” К (пор. дрибін. шапов., гомель. прощацьк. скахв́а “тс” — від ш́ахва/ш́афа, рос. шкаф “тс”?).

Спорідненість нашого арго з суміжними найкраще показує статистика тотожних лексем: найближче — крім лірницького й невльського — стоять білоруські арго: могильовських прошаків (на їх 480 лексем — близько 145 спільних), случьких прошаків (на їх близько 380 лексем — близько 115 спільних), дрибінських шаповалів (на їх близько 540 лексем — близько 105 спільних) і дорогобузьких кубраків²⁰ (на їх близько 250 лексем — понад 60 спільних), при чому часто це не лиш спільні позичення, але й однакові словотвірні й метафорні переосмислення.

Менше споріднености з арго польських “охвесніків” (на їх близько 340 лексем — лиш близько 70 спільних), російських офень²¹ (близько 60 спільних лексем), брянських прошаків¹ (близько спільних лексем), пензенських шерстобитів¹ (близько 30 спільних лексем) і жиздринських кравців (понад 20 спільних лексем).

Слід теж підкреслити, що при спільноцах українсько-білорусько-польського арго з російським йдеться головно про спільні позичення з новогорецького й циганського.

Можна гадати, що чернігівське арго прошаків і лірників-кобзарів заникло в 1920-их рр. враз із цеховою організацією його носіїв, подібно зрештою як і лірницьке та слобожанське сліпедьке. Лиш небагато його лексем — як і лірницьких та невльських — перейшло до правопорушницького²² й школярського чи вояцького²³ арго та до міського сленгу Києва чи Лівобережжя. Ці новіші арготичні системи, як і міський сленг спиралися в нас переважно на позичення з жидівського й польсько-німецького арго як і на застосуванні радше метафорно-метонімічних засобів, ніж засекречувальних морфем, що переважали в давнішому арго.

²⁰ Добровольский В. Н. О дорогобузских мещанах и их кубрейском или кубрацком языке // Известия ОРЯС.— СПб., 1897.— Т. 11—12.— С. 320—352.

²¹ Dieffenbach L. Die ofénische Sprache // Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slavischen Sprachen, hrsg. v. A. Kuhn u. A. Schieicher.— Berlin, 1865.— Bd. 4.— S. 328—341; Вондалетов В. Д. Условные языки русских ремесленников и торговцев.— Рязань, 1974.— Т. 1; Горбач О. Русские арготические системы // Hamburger Beiträge für Russischlehrer.— Hamburg, 1982.— Bd. 28.— S. 63—82.

²² Горбач О. Правопорушницькі східно-українські арготизми в дотичних словниках і в літературі перед 1-шою світовою війною // Науковий збірник УВУ.— Мюнхен, 1973.— Т. 8.— С. 14—28; його ж. Вулично-тюремні арготизми у Франковій прозі // Записки Наукового товариства ім. Шевченка.— Нью-Йорк, 1963—1968.— Т. 177.— С. 197—206; його ж. Вуличницькі арготизми в творах І. Микитенка й Л. Первомайського // Збірник на пошану Ю. Луцького.— Edmonton, 1990.— С. 226—248; його ж. Львівські проступницько-тюремницькі арготизми (до 1930-х рр.) // Науковий збірник УВУ.— Мюнхен, 1983.— Т. 10.— С. 296—326; ejsd. Lexikale und Wortbildungselemente des ukrainischen Argot // Opera Slavica.— Göttingen, 1963.— Т. 4: Slawistische Studien zum V. Internationalen Slawistenkongress in Sofia.

²³ Горбач О. Арго українських вояків // Наукові записки УВУ.— Мюнхен, 1963.— Ч. 7.— С. 138—173.

Oleksa HORBACH

THE ARGOT OF CHERNIHIV BEGGARS AND LYRE PLAYERS

The paper is the first attempt to thoroughly analyze the argot words (about 190 in number) recorded in Chernihiv from lyre players of Kyjinka, Karkhivka and Romanivka by P. N. Tikhanov, the Russian ethnographer, and published in 1895. These argot words are compared with similar ones used by blind beggars of Kharkiv and lyre players of Podillia, as well as with those recorded from Belarus' and Russian beggars, wandering artisans and hawkers.

Closest to Chernihiv argotisms appear to be those of Kharkiv blind beggars, Podillian lyre players and Belarus' beggars.

The argot system is characterized not so much by its word distortion through argot suffixation as by its metaphoric nature and the abundance of loan words. Most of the loan lexemes come from Modern Greek, others being of Gypsy, Hungarian, Turkish, Romanian, Lithuanian and Swedish origin. Relatively few of the Chernihiv argot lexemes can be found in the present-day urban idiom of Kyiv, Odessa, Kharkiv and L'viv.